

Radmila PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, *Odpadlíci, noví křesťané a obyvatelé zpapeženělí. Náboženská proměna v pobělohorském období očima současníků*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2023, 180 s.

ISBN 978-80-7422-946-6.

Reflexi náboženských změn doby „čerstvě“ pobělohorské byla v české historiografii posledních dvou dekad věnována poměrně velká pozornost. Nemnoho prací se však zabývalo proměnou náboženského prostředí českých zemí z pohledu pramenů osobní povahy, přestože i takové lze vzpomenout.¹ V tomto smyslu nejnovějším příspěvkem k tématu je kniha olomoucké historičky Radmily Prchal Pavlíčkové, která se skrze analýzu pamětních zápisů nekatolíků z první poloviny 17. století² pokusila postihnout oblast víry, vyznání a zbožnosti konkrétních historických aktérů a jejich myšlenkového i žitého světa. Přitom se zaměřuje nejen na reflexi náboženské proměny, přiblížení náboženského přesvědčení pisatelů zápisků či jejich rozhodování v mezních situacích, ale rovněž na samotný způsob jejich vyprávění o okolnostech svých rozhodnutí, a to i včetně volby příslušných jazykových prostředků a témat. Autorka pak také poukazuje na oblasti, o kterých doboví pisatelé záměrně mlčeli.

Ústředním motivem celé publikace je tak nepřekvapivě náboženská „konverze“, které je věnována také úvodní teoreticky pojatá kapitola nazvaná *Vyprávění o konverzi*. V ní Prchal Pavlíčková odkazuje na důležité výstupy evropské historiografie a zdůrazňuje jejich vliv na výzkum související s prožíváním náboženské proměny laického věřícího. Za velmi inspirativní pak autorka považuje především práci německého historika Franka Fätkenheuera, jenž pro studium životního světa (*Lebenswelt*) historických aktérů rovněž využíval prameny osobní povahy.³ Zásadní je zde i vzpomenuť (psycho)terapeutická funkce zápisků, které jejich pisatelům pomáhaly zvládat krizové situace v době válečných

- 1 Pohled „zevnitř“ církve přináší například životopisná monografie o Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu z pera italského bohemisty Alessandra Catalana (*Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008), která vychází z obsáhlých deníkových zápisků pražského arcibiskupa. Prameny osobní povahy (zejm. testamenty, jakkoliv stojí na pomezí právních pramenů a ego-dokumentů) pak ve svém zevrubném rozboru rekatolizačních snah v prostředí hlavního města království využila Olga FEJTOVÁ, *„Já pevně věřím a vyznávám...“ Rekatalizace na Novém Městě pražském v době pobělohorské*, Praha 2012.
- 2 Byť autorka již v úvodu deklaruje, že pracovala s několika desítkami pamětních zápisů mužských pisatelů různé sociální příslušnosti z první poloviny 17. století, je třeba dodat, že šlo o pisatele rekrutující se ze stavu městského a šlechtického, popř. církevní představitele. Mlčí většina venkovského obyvatelstva, jež byla rovněž povinna se ve víře srovnat se svým panovníkem (narozdíl od předešle zmíněných sociálních skupin však bez možnosti legálního odchodu do emigrace) po sobě z této doby prameny srovnatelné hodnoty nezanechala.
- 3 Frank FÄTKENHEUER, *Lebenswelt und Religion. Mikro-historische Untersuchungen an Beispielen aus Franken um 1600*, Göttingen 2004.

událostí (jak upozornil zejména H. Medick). V rámci zmínky o „konfesionalizaci“ by možná jen nebylo na škodu učinit hlubší úvahu týkající se tohoto konceptu s odkazy na původní příspěvky W. Reinharda a H. Schillinga, jakkoliv byly v pozdějších letech revidovány.

Následuje charakteristika pramenů, které jsou v knize využívány. Těch je celá řada, od měšťanských kronik, přes rodinné paměti až k přípiskům v historických kalendářích. Pamětní zápisky přitom autorka považuje za ideální pramen, který je „detailní a autentický“ a zároveň nabízí celou paletu témat, která dobový pisatel vyhodnotil za zaznamenáníhodná, a to napříč různými žánry, sociálními prostředními a regiony.

Po teoreticky-metodickém úvodu následují tři analytické kapitoly věnované rozdílným osudům konkrétních historických aktérů – nekatolíků, tak, jak je sami zaznamenali v rámci svých různě motivovaných pamětních zápisků. Prvním z nich je představitel šlechtického stavu Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdržic (1580–1649?), jenž zbaven poloviny majetku odešel se svou rodinou v roce 1628 do exilu, kde strávil dalších dvacet let života. Ze zápisků tohoto aristokrata je zřejmé jeho striktní dělení světa na katolický a protestantský, což ale zcela neplatilo pro vnímání a posuzování konvertitů. Odlišným případem je příběh mladoboleslavského měšťana a bývalého primátora Jiřího Bydžovského (1576–1655), jenž byl nucen emigrovat do saské Pirny v roce 1627, aby se o dvanáct let později jako řada jiných exulantů vrátil do vlasti se švédskou armádou. Po jejím odchodu ze země byl uvězněn a donucen ke konverzi ke katolictví. Své zápisky psal již jako konvertita ve 40. letech 17. století, přičemž je koncipoval coby památku na svou osobu (kdysi vlivného měšťana) a také jako paměť utrakvistické tradice Mladé Boleslavi. Posledním příběhem je osud lounského měšťana a obchodníka Pavla Mikšovice (cca 1575–1632), jehož zápisky jsou považovány za nejstarší městskou kroniku Loun, které zachytil jako monokonfesišní novoutrakvistické město 16. a počátku 17. století. Důležitým tématem Mikšovicových pamětí je téma hromadné konverze lounských měšťanů, jejíž součástí se autor i se svou rodinou stal. V jeho případě je konverze chápána jako sebezáchovný akt, přizpůsobení se nové situaci bez ztráty důvěry v Boha.

V případech všech tří zápisků vycházela autorka ze starších edic,⁴ jejichž problematičnost či výběrový charakter v některých pasážích si plně uvědomovala, a proto je doplňovala i studiem originálního pramene. Kromě interpretace hlavních témat pamětních zápisků hodnotí rovněž praktiky psaní, do kterých se odráží individuální životní zkušenosti jednotlivých osobností.

4 Ferdinand MENČÍK, *Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdržic od roku 1624 do roku 1648*, Praha 1897; Zdeněk KAMPER (ed.), *Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Bydžovského sepsaná*, Mladá Boleslav 1935; Matěj KOVÁŘ (ed.), *Pavel Mikšovic a jeho kronika lounská*, Sborník Historického kroužku 1–16, 1900–1915.

Poslední kapitola před závěrem nazvaná *Vyprávění o proměně* je vystavěna na rozboru řady dalších záznamů osobní povahy z první poloviny 17. století, které reflektují náboženské změny historickými aktéry, kteří v samotných dějích nefigurovali jen jako svědci, ale především coby aktivní účastníci. Dotýká se zde pro dobového pozorovatele (konvertitu) zásadních témat jako staroměstská exekuce (= hrozivý zážitek), nové ceremonie (= teatrální novoty odporující pravému výkladu Bible), konverze včetně konverzí kněžských (= špatná smrt konvertitů) apod. Současnost pisatelů je tak vnímána jako krize a rozvrat dosavadního řádu, který se týká nejen náboženství, ale i hospodářství, sociálního pořádku a morálky.

Závěr knihy přináší jako příklady reflexi dalších pramenů osobní povahy, které mají zdůraznit důležitost obratu k jednotlivému historickému činiteli a jeho světu. Autorka přitom zakončuje své pojednání tvrzením, že analýza zápisů ukázala na strategie aktérů ve vyjádření vnitřního světa víry a umožnila porozumět myšlenkovému světu lidí předmoderní doby a roli, jakou v něm hrála víra v Boha a také změna konfese.

V samotném shrnutí závěrů se autorka omezila na dva stručné odstavce. Zde bych přeci jen očekával výraznější pokus o zobecnění a pojmenování některých společných prvků či principů, které lze v analyzovaných pramenech nalézt. Nebo to přeci jen z důvodu značné individuality osobních zkušeností a rozdílným motivacím pisatelů není možné? I tak je třeba knihu v kontextu dosavadní produkce k tématu pobělohorských náboženských dějin českých zemí hodnotit mimořádně pozitivně. Je psána čtivým jazykem, je srozumitelně strukturována a přináší neotřelý pohled na problematiku konverzí, resp. náboženské proměny první třetiny 17. století obecně. Nezbyvá tak snad nic jiného než jen učinit bezvýznamný povzdech nad nemožností postihnout stejným způsobem náboženskou proměnu také u ostatních, „neelitních“ složek tehdejší společnosti.

PhDr. Ladislav Nekvapil, Ph.D.

Východočeské muzeum v Pardubicích

nekvapil@vcm.cz

ORCID: 0000-0001-5386-1611